

A
MAGYAR
NEMZETI
LEVÉLTÁR

HAJDÚ-BIHAR
MEGYEI LEVÉLTÁRA

A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai
MAGYARORSZÁG LEVÉLTÁRAI

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁRA

A kiadványt támogatta:

Írta Szendiné dr. Orvos Erzsébet, dr. Kovács Ilona, Szikla Gergő

Tervezés, nyomdai előkészítés MNL VeML

A LEVÉLTÁR TÖRTÉNETE

Az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának (továbbiakban: Levéltár) iratanyaga Debrecen város, az egykori Bihar és Hajdú vármegyék, majd 1950-től Hajdú-Bihar megye és településeiknek történetébe enged bepillantást.

DEBRECEN VÁROS LEVÉLTÁRA

Debrecen Város Levéltárának alapját a 14–15. században kiadott kiváltságlevelek és birtokjogi szerződések vetették meg. Adataink szerint a városnak már a 15. században „kancelláriája” volt, azaz okleveleket állított ki.

Kezdetben az ún. „nagy ládában” őrizték az iratokat, de a 16. századtól jelentősen megszapordtak a városgazdálkodási iratok is: a jegyzőkönyvek mellett számadások, levelek, a város birtokára vonatkozó jelentések, beszámolók sorakoztak. Az 1609-ben említett nagy láda hamar megtelt, s az iratok elhelyezése már a 17. században külön helyiséget igényelt, amelynek éve nem ismert, de egy 1705. évi adatból arra lehet következtetni, hogy ekkor már az is zsúfolt volt, mert egyes gyűjtemények, mint például a missilisek az „öreg tanácsházban” állottak.

Ez a bejegyzés arról is tudósít bennünket, hogy a levéltárban az iratok skatulyákban elrakva, s csomókba összekötözve állottak. Debrecen sajátos fekvésénél fogva gyakran volt török, német vagy kuruc hadak átvonulási helye, s majdnem állandóan egyik vagy másik hadakozó seregnek állandó téli szállása.

A jegyzőkönyvekben gyakran lehet találni feljegyzést a hadak által az iratokban és jegyzőkönyvekben okozott pusztításokról.

Az 1700-as években a régi anyag őrzési helye elvált az irattártól és felvette az „archivum” nevet. Az iratok kezelője a nótárius volt, 1722-ben pedig már regisztrátort neveztek ki, akinek a városi tisztviselők között az volt a feladata, hogy az iratokat rendezze és rendszerezze. Az iratkezelés azonban változatlanul elhanyagolt és következetlen volt. Az első jelentősebb rendezésre 1774-ben került sor. A királyi biztosok rendezésre való felszólítása alapján történt meg a város levéltári anyagának kettéválasztása is: a közlevéltártól elkülönítették a város birtokjogait érintő titkos vagy magánlevéltár anyagát. II. József 1785-ben rendeletet adott ki a levéltári anyag rendezésére, s ugyanakkor az iratkezelés területén is változtatásokat rendelt el, így került sor 1786-ban az iktatókönyv bevezetésére.

A szabadságharc alatt különleges szerephez jutott a város magánlevéltára. A kormány Debrecenbe költözésekor a városházán lakó Kossuth Lajos szobájától nem messze levő magánlevéltárban őrizték a koronát. A közlevéltárban átmenetileg két faládjában elhelyezésre kerültek honvéd zászlók és a központi hadmegye főparancsnokságának az iratai.

A szabadságharc leverését követően a város önkormányzati jogkörét 1867 után kapta vissza. A városi levéltárak a neoabszolutizmus időszakában a korábbi gondjaikkal küzdöttek: rendezés és raktárhiány. Sajnos a kiegyezés után sem történt sok változás.

A korszak kiemelkedő levéltárosa Zoltai Lajos volt, aki 1887-ben kezdte meg működését a közlevéltárban, mint segédlevéltáros.

1915-ben a város vezetői elhatározták, hogy egyesítik a titkos levéltár anyagát a közlevéltárával, és létrehozták az egységes városi levéltárat. A történeti értékű iratok rendezésével többek között megbízták Herpay Gábort, aki 1916-ban publikálta a városi levéltár diplomagyűjteményeinek regesztáit, amivel nagymértékben és igen hosszú időre lehetővé tette az oklevelek tudományos felhasználását.

Az első világháború, a tanácsköztársaság és a román megszállás idején a levéltár nem károsodott. A trianoni békediktátumot követő általános leépítés keretében a közigazgatás létszámcsökkentése azonban lehetetlenné tette, hogy a levéltárak létszámhelyzete javuljon, sőt a korábbi évekhez viszonyítva csökkenés következett be. Csobán Endre főlevéltáros munkaidejének jelentős részét is a városi tanács vette igénybe.

A II. világháború alatt sem károsodott a levéltár, viszont a bombázások ellen védekezve különböző helyekre szállították az iratanyagot. Az anyakönyvi másodpéldányok és a városi segédkönyvek visszaszállítása, az összekeveredett iratok eredeti rendjének helyreállítása jelentős munkaeőrt, raktárakat és anyagi forrásokat igényelt. A város azonban ezúttal is mostohán kezelte levéltárát. A rendezési munkálatokat megzavarta az a tanácsi határozat is, mely kötelezővé tette a levéltár számára, hogy a kevert iratanyagból 60-70 q iratot selejtezzenek ki a városi nyomda számára. Az 1948. évi levéltári iratselejtezés során további iratok semmisültek meg, viszont a levéltári rend helyreállítása terén jelentős eredmények születtek.

1950-ben az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete folytán megszűntek a városi levéltárak, s a történeti értékű iratanyag őrzésére létrehozták a közlevéltárak hálózatát. Debrecen város is határozatba foglalta a városi levéltár átadását a Levéltárak Országos Központjának.

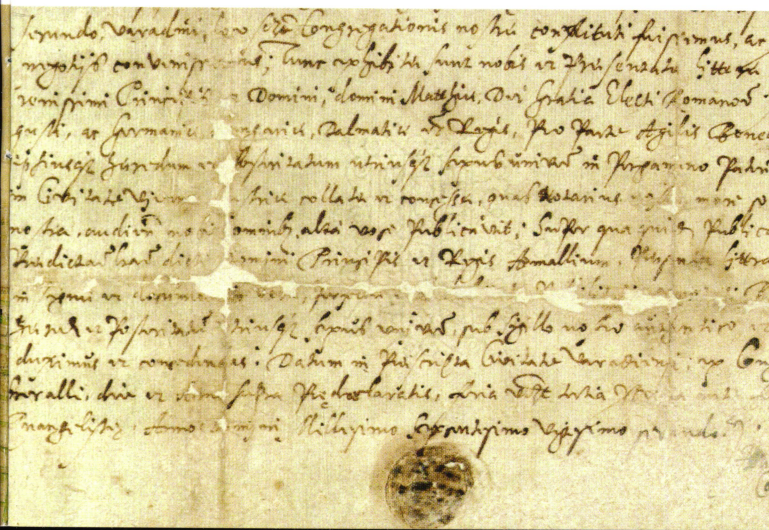
BIHAR VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

Bihar Vármegye Levéltárának kialakulásáról, fejlődésének kezdeti szakaszáról igen kevés forrás áll rendelkezésünkre. A jogbiztosító okmányok és a birtokpolitikai iratok tudatos megőrzése országszerte a 14. századtól kezdődött. A vármegyékben a levéltárak az alispánok és a nótáriusok személyes őrzésére és kezelésére voltak bízva, de Bihar vármegyében nem mindenkor töltötték be a nótáriusi állást. A 16. században a vármegye írásbelisége még gyér, a megyei iratoknak – köztük a jegyzőkönyveknek – még nem volt rendszeres, biztonságos őrzőhelye, és emiatt rengeteg irat veszett el az egymást váltó alispánok és jegyzők kezén.

A 17. században a jegyző átvette az alispántól a jegyzőkönyvek és a megyei levéltár őrzését, s ezt követően a megye levelesládájában meg is őrizték az ügymenetek írásos emlékeit. A koraujkori fejlődés, a lassan felduzzadó bürokrácia a különféle igazgatási szervekkel egy időben meghozta a levéltárak intéz-

ményesülésének is egy újabb időszakát. Az iratanyag biztonságos elhelyezését az udvar is szorgalmazta. Az 1723. évi LXXIII. tc. az összes megye köteletségévé tette, hogy a közgyűlések és ítélőszékek tartására alkalmas székházról gondoskodjanak, amelyek egyúttal az archívum kérdését is meg tudják oldani. Bihar vármegye sem rendelkezett még megfelelő helyiséggel, ezért 1725-ben a vármegyei közgyűlés elhatározta, hogy a levéltári iratokról gondoskodni fog, 1726-ban el is szállították az iratok egy részét a nagyváradi káptalan conservatoriumába, az örkanonok László Pál őrizetére bízva azokat. 1729-ben további intézkedéseket tettek: a régebbi okmányokat a nagyváradi várba vitték, az újabbakat pedig a városháza épületébe.

Jogbiztosító tartalmuk miatt azonban az iratok gyakorlati célokat is szolgáltak, ezért elrendelték azok lajstromozását. Mindezek ellenére a levéltárnak még 1734-ben sem volt megfelelő helyisége, sőt az iratanyag nagy részét a főjegyző lakásán őrizték, aki

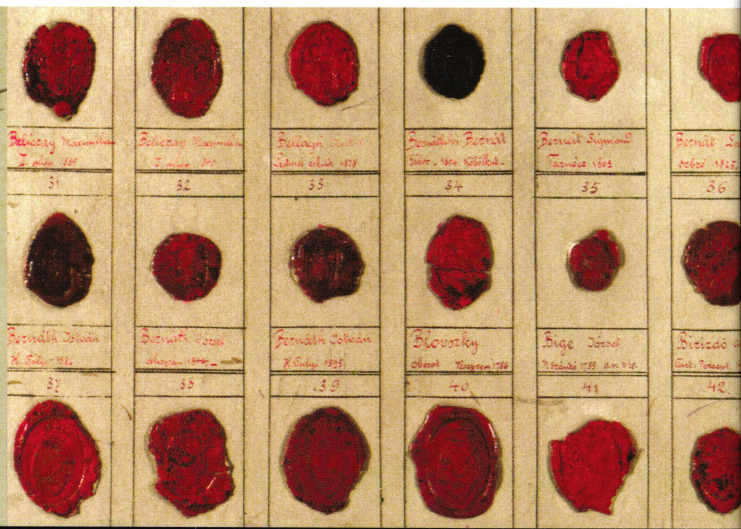
e célból a vármegye költségén önálló szoba építtetésére kapott engedélyt. Itt az úgynevezett politikai aktákat, tehát a közigazgatási és közgyűlési ügyiratokat kellett tárolnia, s egyidejűleg megbízták az esetenként szükséges iratok előkeresésével is. A rendelet valószínűleg nem vált be, mert a vármegye 1738-ban egy háromszobás és kamrás házat vásárolt a váradi püspöktől az iratok átmeneti tárolására.

Mária Terézia uralkodása alatt több rendelet és utasítás látott napvilágot a vármegyei iratok számbavételére és rendezésére. Bihar vármegye úttörőnek tekinthető a mutatózás tekintetében, s külön gondot fordítottak az iratok tárolására is. 1760-ban a közgyűlés rezeksek készítését rendelte el, és attól kezdve mind a jegyzőkönyveket, mind az iratokat általában ezekben tartották, bár a szekrényeket és ládákat továbbra is megtartották. Az iratok védelme érdekében 1769-ben megtiltották, hogy a levéltári szobába annak kezelőjén kívül bárki is beléphessen. 1771-ben a vármegye engedélyt kért új székház építésére. A terv szerint a

levéltár az emeletes épület földszintjén, a kapubejárattól jobbra, egy háromablakos nagyszobába került volna. (A felépült székházban 1824-ben végül öt szobában helyezték el a levéltárat, a lajstromozó pedig kétszobás lakást kapott). A levéltárat, mely szerves része volt a megyei közigazgatási apparátusnak, közvetlen a közgyűlés alá tartozott, s az alispán felügyelte, irányította, ugyanakkor a Helytartótanács is figyelemmel kísérte ügyeinek alakulását. 1773-ban például engedélyt adott másodjegyző választására is és II. József uralkodása idején ebből az állásból alakult ki a lajstromozói, majd a 18. század utolsó évtizedeiben a levéltárnoki tisztség.

A levéltár első nagy rendezése 1773-ban kezdődött Thurzó János irányításával, aki az iratokat formai hovatartozás alapján tagolta. Thurzó munkáját Bota Benedek folytatta rövid ideig, majd 1777-ben Viser Lipót vette át a levéltár vezetését. Munkáját nagy körültekintéssel, közmegelegedésre végezte, és 6 év alatt sikerült a rendezés hatalmas munkáját elvégezni. Az iratokat

Illyés Sándor ELK
és a Tarato,
Arany János
másodjegyző

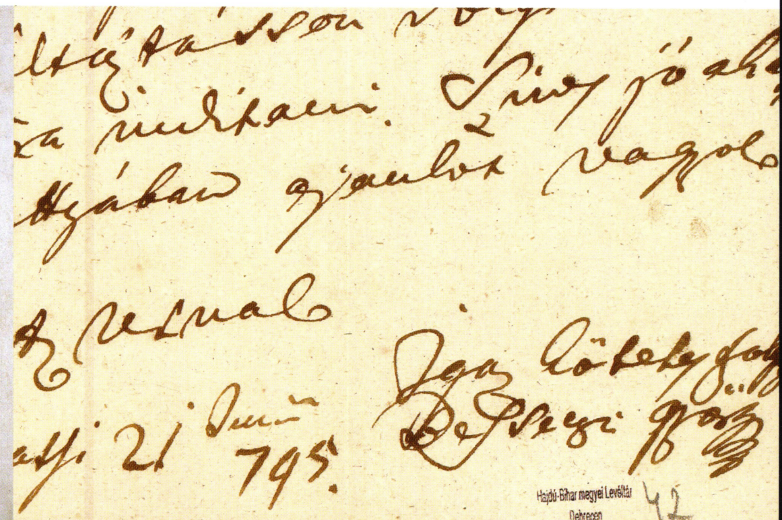
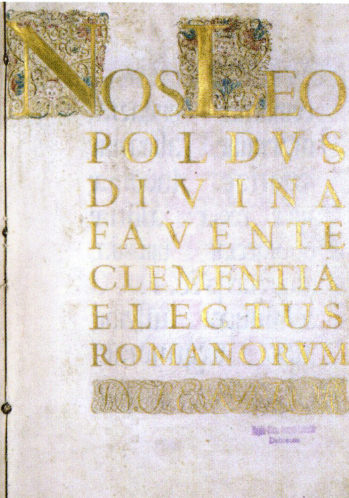
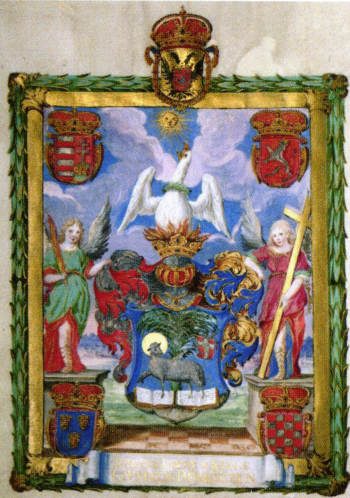
az iratképző szervek szerint (tíz tárgyi és négy személyi ügyre) csoportosította, ezáltal lehetővé tette a közigazgatási, a bírósági, valamint a gazdasági jellegű iratok szétválasztását. Nagyon fontosnak tartotta a levéltári anyag használhatóvá tétele szempontjából a mutatózást. 1790-től Viser munkáját Lányi Márton folytatta. Az anyag rendezése szempontjából a Viser-féle rendszert vette alapul, de a tárgyi tagolást leszűkítette. Ez a szerkezet lényegében 1829-ig megmaradt. Lányi tevékenységéből kiemelkedik a rendszeres lajstromozás. Új iratkezelési rendet alakított ki Jakab Mihály, amikor huszonhat tárgyi területet alakított ki. Az ügycsoportok sokasága és feltehetően a gyakorlatban jelentkező bonyolultsága 1845-ben radikális változáshoz vezetett: mindenféle tárgyi csoportosítást megszüntettek, az iratokat évenként újrakezdődő számokkal látták el.

A reformkor a levéltárak meglehetősen szűk világában is változást eredményezett: a deák nyelv fokozatosan kiszorult a levéltárakból, s Bihar vármegye közgyű-

lése is arról döntött, hogy a levéltár magyar nyelven folytassa munkálkodását. A szabadságharc leverése után az osztrák abszolutizmus 1852-ben a megyei levéltárakat kivette a politikai hatóság irányítása alól és a megyeszékhelyeken felállított megyei törvényszék alá helyezte őket. Azonban a megyei levéltárnok jelentése szerint az 1688-tól őrzött iratok kezelése is elég munkát adott a levéltárosoknak.

Az 1886. évi XXI. tc. 67. paragrafusa a főlevéltárnokokat a vármegye központi tisztviselői közé sorolta, ami presztízs és jövedelem szempontjából kedvezően érintette a levéltárosokat. A levéltárosi szakma szempontjából viszont megerősítette azt a korábban is tapasztalt ténytet, hogy a levéltáros a közigazgatási apparátus munkáját végezte továbbra is munkaidejének döntő részében, illetve a megnövekedett érdeklődésnek eleget téve nemesség-kutatásokkal foglalkoztak.

Az első világháborút lezáró békediktátum, az anyag szétválasztása, Berettyóújfaluba költöztetése, a megye településeinek megosztása törést jelentett a megyei

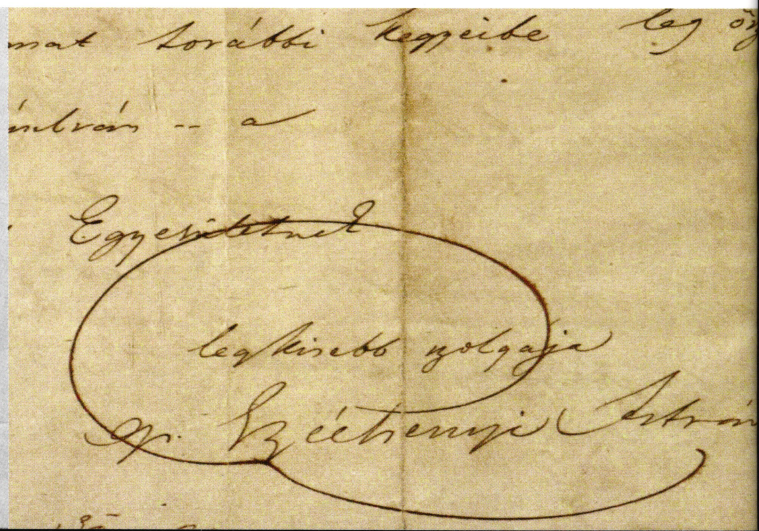
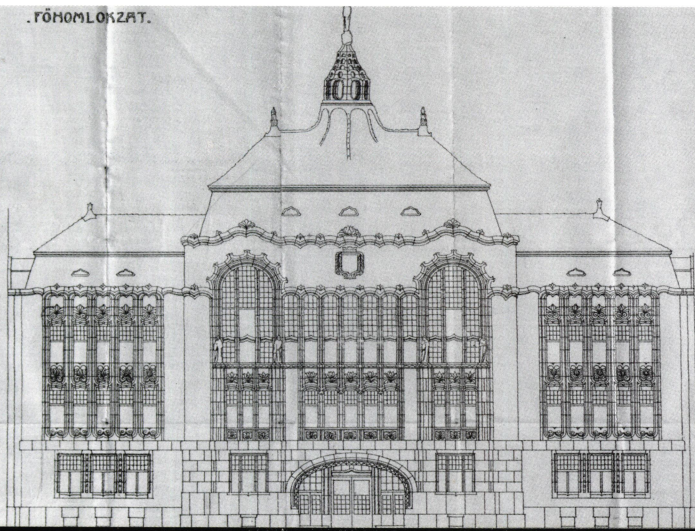
levéltár fejlődésében. A bécsi döntés, majd az újabb békeszerződés sem könnyítette meg a bihari levéltárosok dolgát. A második világháború befejezése után a kettéosztott megye magyar része Bihar megye néven működött tovább. A levéltári anyag ekkor Berettyóújfaluban, a vármegyeházán hét szobában, ládákbán és kötegekben várta a rendezést. A rendezéshez viszont nem voltak meg a minimális feltételek sem, a főlevéltárnoknak pedig nem volt befolyása a vármegye irattárára.

A HAJDÚKERÜLET, MAJD HAJDÚ VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

A Hajdúkerület – Districtus Haidonicalis – a 17. század végén alakult, és érdekképviseleti és igazgatási funkciót látott el. A Hajdúkerület Levéltára 1605-től őriz okleveleket és jogbiztosító iratokat. A levéltár iratanyagából a közgyűlési jegyzőkönyvek, a közgyűlési iratok, valamint az 1707–1846 között keletkezett hajdúösszeírások kiemelkedő forrásértékűek.

A kerületnek hosszú időn keresztül nem volt olyan helyisége, ahova iratanyagát biztonsággal elhelyezhette volna. Először a levéltárat 1688-ban említik: az iratokat ekkor a hajdúböszörményi székház egy kis szobájában tárolták. A hajdúság kiváltságait tartalmazó okleveleket viszont kettős zárú és titkos nyitású privilégijális ládában őrizték a később keletkezett iratokkal és jegyzőkönyvekkel együtt a kállói várban. Az egyéb iratok a kerület kapitányának és főjegyzőjének kezelésében állottak, mivel ezekre munkájuk végzése közben szükségük volt. 1776-ban viszont a Helytartótanács felhívására Hajdúböszörményben külön levéltári helyiséget építettek és a következő években megkezdődött az iratok rendezése is. A kerület regisztrátort nevezett ki Csizsár András személyében. A levéltár végleges helyiségének kijelölésére azonban még jó ideig várni kellett, hiszen csak 1808-ban, a kerület átalakítását követően született meg a döntés, hogy a levéltárat a kerület házában kell elhelyezni.

FŐHOMLOKZAT.

A szabadságharc alatt a kerületi levéltár sajnos károsodott, mivel az iratok egy részét selejtként a nagyváradi lőszergyár rendelkezésére bocsátották. A szabadságharc leverését követően a kerület önkormányzata az abszolutizmus berendezkedésének megfelelően alakult. A kerület városainak anyagát a helyszínen őrizték, róluk a városi közgyűlés rendelkezett. A rendezett tanácsú városok (Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló) csak 1872-től fordítottak nagyobb figyelmet a régi iratanyagra, a községekké visszaindított Hajdúhadház, Hajdúdorog és Vámspércen viszont elhanyagolta a levéltári anyag gondozását.

Hajdú megye megalakulásakor a Hajdúkerület Levéltárának anyagát az 1876-ban megalakult Hajdú Vármegye Levéltára vette át, melynek vezetésére a kerület megbecsült levéltárosát, Gál Sándort kérték fel.

Hajdú megye az 1876. évi XXXIII. tc. rendelkezése értelmében alakult meg. A megye központi tisztviselőinek sorában 12. helyen a levéltárnok állt, tehát szorosan beletartozott a megyei közigazgatási apparátusba.

A levéltárnok feladata ekkor az volt, hogy a beérkezett ügydarabokat előiratozza és vezesse a nyilván tartásokat. Ezen felül a központi árvaszék irattárát is a vármegyei levéltárnok kezelte. A megnövekedett feladatok ellátására az alispán 1889-ben levéltári segédállást is létesített.

Az I. világháború nem károsította a levéltári anyagot, a román megszállás viszont nyomot hagyott a községek levéltáraiban. A II. világháború végén a megyei levéltár anyagát minisztériumi utasítás alapján két vonatra rakták és a Dunántúlra menekítették. A menekítés miatt az anyag nagy része elpusztult, összekeveredett. Az anyag rendezésére szakemberhiány miatt sokáig nem került sor. 1950-ig nem is történt jelentős rendezési munka, csak alkalmanként osztottak be egy-egy feleslegessé vált tisztviselőt elbocsátásig, aki így természetesen nem törődött a levéltárral. A levéltár vezetésének megnyugtató megoldását az jelentette, amikor dr. Kolléga Tarsoly Sándort kinevezték a megyei levéltár vezetőjének.

HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁR

A Belügyminisztérium 1950-ben elrendelte, hogy Bihar Megye Levéltárát Berettyóújfaluból szállítsák Debrecenbe, és helyezték el a Hajdú Megye Levéltárában. Az átköltöztetés a megyei levéltár új helyiségébe 1950 augusztusára történt meg, ekkorra alakult ki a Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltár. Debrecennek ugyanakkor külön levéltára volt: a Debrecen Városi Közlevéltár. A debreceni és a két megyei levéltár anyaga 1950 decemberében hozzávetőleg 1800 ífm volt. Ez a törzsanyag feudális kori, de legfeljebb az 1930 előtt keletkezett iratokból állt.

A két megyei anyagot új helyre, a Kossuth utcára költöztették, majd megkezdődött az iratok egyesítése és rendezése. Az államosítás lehetővé tette, hogy a levéltárak begyűjtsék a városi és községi önkormányzatok, az állami érdekeltségű gazdasági és állami szervek történeti értékű iratait. Így került sor a volt hajdúvárosok, majd a községek, illetve a különböző államigazgatási szervek, oktatási intézmények és más jogalkalmazó szervezetek irategyüttesének beszállítására és megőrzésére.

A Debreceni Állami Levéltár, a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár jogelődje 1952-ben alakult meg, amikor a közoktatási miniszter 864-011/1952. K. M. utasításával a Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltárat, valamint a Debrecen Városi Közlevéltárat egyesítette és a Magyar Országos Levéltárral együtt egységes hálózatba szervezte. Az állami levéltár hatásköre alapján a törvényhatósági iratok mellett gyűjtötte az állami, a városi, a községi, a közületi szervek és a vállalatok régebbi iratait is. Az ötvenes évek közepéig terjedő korszakot

mondhatjuk a levéltár „hősi korszakának”, melynek döntő eredményeként tartjuk számon a hatalmas méretű iratfelderítést, begyűjtést és rendezést. Az ötvenes évek második felében dinamikusan folytatódott a rendezési és segédletkészítési munka, az iratképző szervek ellenőrzése. Sőt Komoróczy György irányítása alatt a levéltár egyre nagyobb szerepet kapott a megye helytörténeti-tudományszervező tevékenységében is.

1968-ban 17 esztendő után a levéltárak visszakerültek a megyékhez. Ezt követően a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár működési feltételei javultak ugyan, de az elhelyezési feltételek nem. Nem történt intézkedés sem új levéltár építésére, sem megfelelő épület kijelölésére, amelyet átalakítással alkalmassá lehetett volna tenni a levéltári feladatok ellátására. Hogy enyhítsenek a gondokon Hajdúböszörményben fióklevéltárat létesítettek, ahová 1981-ben visszakerültek a Hajdúkerület iratai. Később ide szállították az egyházi és az állami anyakönyveket, valamint Hajdúdorog, Görbeháza, Polgár és Tiszagyulaháza területén működött és működő szervek iratait is. Itt őrzik továbbá Hajdúböszörmény és Hajdúnánás városok iratait is.

1969-ben a levéltári törvény kimondta, hogy a levéltár tudományos, valamint fontos igazgatási és közművelődési feladatokat ellátó intézmény. Tehát megváltozott a levéltárak szerepe és sokkal nyitottabbá váltak az 50-es évekhez képest.

2012. január 1-jétől kezdve a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár – a többi önkormányzati fenntartású megyei levéltárhoz hasonlóan – újra állami fenntartásba került, majd ugyanezen év október 1-én létrejött a

Magyar Nemzeti Levéltár. Ezáltal a megyei levéltár intézményi önállósága megszűnt, azonban a közfeladat-ellátás tartalmi elemei nem változtak.

MEGJELENT SEGÉDLETEK

- A Debreceni Állami Levéltár fondjegyzéke. Szerk.: Komoróczy György. Bp., 1963.
- Hajdú-Bihar Megyei Levéltár fondjegyzéke. Debrecen, 1986.
- Kézíratos térképek a Debreceni Állami Levéltárban. Szerk.: Komoróczy György. Bp., 1965.
- Hajdú-Bihari kézíratos térképek I. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972.
- Hajdú-Bihari kézíratos térképek II. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1982.
- A helytörténetírás levéltári forrásai I. 1848-ig. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972.
- A helytörténetírás levéltári forrásai II. 1848-1944. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972.

- A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944-1971. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1976.
- Fekete Lajos: Debrecen város levéltárának török oklevelei 1555-1690. In: Levéltári Közlemények. 1928. 42-67.
- Herpay Gábor: Debrecen szab. kir. város levéltára diplomagyűjteményének regesztái. Debrecen, 1916.
- Hajdú-Bihari Történelmi Olvasókönyv. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1973.
- Mervó Zoltánné: A debreceni iskolák. Levéltári segédlet az iskolatörténeti kutatáshoz. Debrecen, 1975.
- Emlékek és források... Debrecen 1848/49. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2001. Hajdú-Bihari iskolák. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1985.
- Szendrey István: Hajdú-szabadságlevelek. Debrecen, 1971.
- Útmutató a Hajdúböszörményi Fióklevéltár irataihoz. Debrecen, 1982.
- Repertórium a Hajdúböszörményi Fióklevéltár irataihoz. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2001.

*Kommyik, " - Or Gazda.
 Kút ember, " - Hókör.
 Mester, " - Idem
 Kanaforia, " - Kastafofa.
 Megruházták, " - Megvették, meg caprál.
 Rubi, " - Papás
 Gyuzika, " - Ruha.
 Jordán, " - Lidő.
 Csafka, " - Kuerva.
 Balék, " - az Ura.
 Herákolni, " - Az emberket a Vátsaly öfve...*

SZEREPVÁLLALÁSUNK A MEGYE KÖZMŰVELŐDÉSÉBEN

Az 1969 óta tudományos intézményként is működő levéltár külön kiadványok mellett több sorozatot gondoz: a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyvét (1974-től), a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményeit (1972-től), a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Forráskiadványait (1979-től), a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Levéltári Dokumentációit (1987-től), a Levéltári Füzeteket (2010-től) és a Régió kutatás elektronikus tanulmánykötetét (2011-től).

A Levéltár 1973-tól minden évben megrendezi a Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Napokat, melyeken nemcsak a tudományos munkatársaink, hanem az ország minden területéről érkező levéltárosok, történészek, doktoranduszok és amatőr kutatók mutathatják be legújabb kutatási eredményeiket. A két-három napos rendezvény első napját Debrecenben vagy Hajdúbozsorményben tarjuk, míg a többi napokon rendszerint

a megye egy-egy települése ad otthont a konferenciának. A Levéltári Napok keretében, „Barangolások” címszó alatt minden alkalommal lehetőséget adunk bemutatkozásra egy megyei, városi, egyházi vagy szaklevéltárnak. Ekkor díjazzuk a Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesülettel közösen meghirdetett helytörténeti pályázat helyezettjeit és megnyitjuk egy-egy időszaki kiállításunkat is.

Ezen kívül számos konferencia és kisebb rendezvény megszervezése is fűződik a nevünkhöz akár önállóan, akár más intézménnyel együttműködve. Ezek témája igen változatos: a szocializmus hétköznapjainak bemutatása, családtörténet, irodalomtörténet, holokauszt, építészet, várostörténet, vendéglátás, stb.

2009 augusztusában Debrecen adott otthont az MLE vándorgyűlésének, 2013-ban pedig az MNL Országos Levéltárával és Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárával működünk együtt Bethlen Gábor fejedelemségének 400. évfordulója alkalmából rendezett konferenciák és vándorkiállítás kapcsán.

2013-ban a központi épületben kialakítottuk a Levéltár történetét bemutató és folyamatosan bővülő állandó kiállításunkat. Ennek központi eleme a 10 tablóból álló levéltári arcképcsarnok, kiegészítve a Mata János levéltáros által tervezett, Debrecen Város Levéltára számára készített bútorokkal és különböző tárgyi emlékekkel.

A megye határain belül és kívül, az ország határain túl rendszeresen jelenünk meg vándor- és időszaki kiállításainkkal. Az előbbieket közül a két legjelentősebb a Bihar vármegye története a 16–20. században és a Bihar és Hajdú megye közigazgatási beosztásának története 1552–2013 című kiállítások.

Az utóbbiak közül – a teljesség igénye nélkül – a következőket emelnénk ki: 100 éves Hajdú vármegye székháza, A debreceni Aranybika és a Székesfehérvári vendéglátás múltjából, A fegyvert forgató hajdúk, A Kádár-korszak hétköznapjai... a legvidámabb barakk, Pecsétek a Hajdúság történetéből.

A rendezvények és a kiállítások kapcsán gyakran közösen dolgozunk a Debreceni Egyetemmel, a Tiszántúli

Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltárral és a Méliusz Juhász Péter Könyvtárral, rendszeresen együttműködünk a Déri, a Bihari és a Hajdúsági Múzeummal. A megye önkormányzataival hagyományosan jó kapcsolatot ápolunk, melyek közül támogatásával kiemelkedik Hajdú-Bihar Megye és Hajdúböszörmény Város Önkormányzata. Határ menti megyei tagintézmény lévén a trianoni békediktátum által elszakított területek állami és egyházi intézményeivel, civil szervezeteivel együtt tevékenykedünk közös múltunk megismeréséért, bemutatásáért. Munkatársaink több regionális egyesületnek is a tagjai, többek között a Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesületnek és a Tiszántúli Történetész Társaságnak.

Az oktatás több szintjén is jelen vagyunk. Munkatársaink részt vesznek a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének levéltár szakirányos képzésében és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem iratkezelő és irattáros tanfolyamaiban, rendhagyó történelemórákat

tartanak a megye középiskolásai számára, melynek támogatására a Hajdúböszörményi Fiókleveltárban egy 20 fő befogadására alkalmas oktatótermet alakítottunk ki pályázati forrásból. A fentiekén kívül rendszeresen fogadunk egyetemi csoportokat és civil szervezeteket levéltár-ismertetés céljából.

A LEVÉLTÁR HONLAPJA ÉS ADATBÁZISAI

A Levéltár honlapján (<http://hbml.archivportal.hu>) többek közt megtalálhatóak az intézményünkhöz köthető információk, a közérdekű adatok, a kutató- és ügyfélszolgálattal kapcsolatos tudnivalók és a kutatási segédletek. Galériájában a rendezvényeinkről, kiállításainkról készült képek láthatóak, továbbá itt mutatjuk be a történelmi Bihar vármegye építészeti örökségeit, műemlékeit és Hajdú-Bihar megye hősi emlékműveit. A honlapon rendszeresen jelennek meg a Levéltár hírei és meghívói, beszámolók a rendezvé-

nyekről, kisebb terjedelmű cikkek érdekesebb iratokról és megjelenő kiadványokról. A digitális levéltáron belül regisztráció után az elektronikus könyvtárban, a digitalizált iratokban és az adatbázisokban kutathatnak az érdeklődők.

A kollégáink által készített öt, különálló adatbázisban, – amelyek adatokkal és mellékletekkel való feltöltése jelenleg is tart – a történelmi Bihar vármegye múltjának dokumentumai kerültek feldolgozásra: oklevelek, kéziratos térképek, szabályrendeletek, vízügyi iratok és egyházi anyakönyvek.

BIHAR VÁRMEGYE REFORMÁTUS EGYHÁZI ANYAKÖNYVEI 1826-1895

Levéltárunkban az 1820-as évek végétől találhatóak meg Bihar vármegye településeinek református, római katolikus, görög katolikus, görögkeleti (ortodox) és izraelita egyházi anyakönyvei. Az iratanyag nem teljes, szinte mindegyik település anyagából hiányzik jó pár év.

A bihari református anyakönyvek után a többi felekezet, majd a Hajdú vármegyei és a debreceni egyházi anyakönyvek is feldolgozásra kerülnek, és a bennük található adatok szintén bekerülnek az anyakönyvi adatbázisba. Az adatbázist a családfakutatáson kívül egy adott településen adott időben előforduló halálozási okok, járványok kutatására is használhatjuk.

OKLEVELEK

A Levéltárban őrzött oklevelek gyűjteménye Bihar és Hajdú vármegye, valamint Debrecen város okleveleit tartalmazza. A Levéltár dolgozói az 1950-es években hozták létre a fondot, amelynek első darabja 1311-ben, az utolsó 1895-ben kelt. Az adatbázisban közel 100 darab Mohács előtti (MeO), illetve közel 300 darab Mohács utáni (MuO) oklevél szerepel. Az adatbázist – az oklevelek sokszínűségéből adódóan – szinte minden, 1900 előtti kutatási témához fel lehet használni.

KÉZIRATOS TÉRKÉPEK

Az 1950-es években létrehozott szervesen fondukt következő sorozatokból áll Bihar vármegyei (BmT), Hajdú vármegyei (HmT), Szabolcs vármegyei (SzmT), Debrecen városi (DvT) és hajdúvárosi (HvT) térképek. Az adatbázis jelenleg a Bihar vármegyei (BmT) térképeket tartalmazza, de bővíthető a fentebb említett kéziratos térképekkel. Az adatbázis elsősorban helytörténeti kutatásoknál használható.

BIHAR VÁRMEGYEI SZABÁLYRENDELETEK

A Bihar vármegye községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye a keletkezési helyén, Bihar Vármegye Alispáni Hivatalában hozták létre. A vármegye levéltárnoka külön kezelte a dokumentumokat a 19. század második felétől kezdve a hivatal megszűnéséig. A gyűjtemény községek szerinti csoportosításban, Bihar vármegye egész területére kiterjedően tartalmazza a községek szervezési szabályzatát, továbbá a tűzren-

dészetre, húsvizgálatra, közegélyezésre, legelőrendtartásra, hegyrendészetre és más kérdésekre vonatkozó szabályrendeleteket. Az adatbázis elsősorban helytörténeti kutatásoknál használható.

BIHAR VÁRMEGYE VÍZÜGYI IRATAI:

Bihar vármegye vízügyi iratai szintén egy olyan gyűjteményes fond, amelyet nem a Levéltárban, hanem a keletkezési helyén, Bihar Vármegye Alispáni Hivatalában hozták létre. Az 1885. évi XXIII. vízjogról szóló törvénycikk szerint a vízszabályozásra, vízhasználatra és vizek elleni védelemre vonatkozó ügyekben a területileg illetékes közigazgatási hatóság adta ki az engedélyeket. Az engedély kiadása után az adott ügyben keletkezett összes iratot átadták a megye vagy város levéltárnokának, aki ellátta egy csomag- és egy vízikönyvi számmal, és a továbbiakban kezelte azokat. A trianoni békediktátum életbe lépése után, Romániában folytatták,

Magyarországon pedig újra kezdték a számozást. Az adatbázist összetettségéből adódóan a családfa-kutatók, a helytörténészek, a nyelvészek, a technika történetét kutatók és a történeti földrajzzal foglalkozók is felhasználhatják kutatásaikhoz.

KUTATÓ- ÉS ÜGYFÉLSZOLGÁLAT

A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára három helyen tart fenn kutató- és ügyfélszolgálatot: Központi Kutató, Kossuth utcai Kutató, Hajdúböszörményi Fiókleveletár.

A szolgáltatásokkal kapcsolatos, folyamatosan változó információkról (nyitvatartási idő, reprográfiai díjak, nyomtatványok, stb.) és hírekről minden kedves érdeklődő a honlapunkon tájékozódhat:

<http://hbml.archivportal.hu>.

KÖZPONTI KUTATÓ

Cím: 4024 Debrecen, Vármegyeháza u. 1/B.

Postacím: 4001 Debrecen, Pf. 39.

Telefon: (+36) 52/503-296 (Titkárság),
(+36) 52/503-297 (Kutatószolgálat)

Mobil: (+36) 20/311-4621

E-mail: hbml@mnl.gov.hu

KOSSUTH UTCAI KUTATÓ

Cím: 4024 Debrecen, Kossuth u. 12-14.

Mobil: (+36) 20/311-2556

HAJDÚBÖSZÖRMÉNYI FIÓKLEVÉLTÁR

Cím: 4220 Hajdúböszörmény, Dorogi u. 5.

Postacím: 4221 Hajdúböszörmény, Pf. 71.

Mobil: (+36) 30/6377-974

E-mail: hajduboszormeny@mnl.gov.hu

A KUTATÓTERMEK NYITVA TARTÁSA

kedd–csütörtök: 8.00–15.30

KÉPJEGYZÉK

BORÍTÓ A levéltár központi épülete ♦ Hajdúböszörményi Fióklevegtár ♦ Polgári törvényszéki jegyzőkönyvek

2. OLDAL A régi debreceni városháza (Déri Múzeum gyűjteménye) ♦ Debrecen város térképe, 1812

3. OLDAL Bihar vármegye legrégebbi ismert pecsétje, 1622 ♦ I. Lipót pecsétadományozó oklevele, 1690

4. OLDAL Arany János nagyszalontai másodjegyző aláírása ♦ Pecsétgyűjtemény

5. OLDAL Debrecen szabad királyi városi oklevele, 1693 ♦ Bessenyei György levele, 1795

6. OLDAL Hajdú vármegye székházának homlokzata ♦ Gr. Széchenyi István levele, 1841

7. OLDAL A hajdúk korponai kiváltságlevele, 1605 ♦ Hajdúböszörmény város térképe, 1853

9. OLDAL Zsiványszótár, 1776 ♦ Polgári törvényszéki jegyzőkönyvek

10. OLDAL Komoróczy György levéltár-igazgató ♦ Kiadványaink

11. OLDAL Bethlen Gábor és a Partium, 2013 ♦ Bethlen Gábor és kora című kiállítás Debrecenben, 2013

12. OLDAL A legvidámabb barakk, 2013 ♦ A 100 éves Hajdú vármegye székháza című kiállítás egyik tablója

13. OLDAL Rendhagyó történelemóra a Fióklevegtárban ♦ Bihar vármegye története című kiállítás Debrecenben, 2010

14. OLDAL Kossuth utcai Kutató ♦ Központi Kutató

15. OLDAL Kossuth utcai Kutató

Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete

Felelős kiadó Tyekvicska Árpád

Készült 500 példányban

a székesfehérvári Regia Rex Nyomdában

Felelős vezető Kis Ferenc

ISBN 978-615-80184-6-3

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR

MNL Országos Levéltára

MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára

MNL Baranya Megyei Levéltára

MNL Békés Megyei Levéltára

MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára

MNL Csongrád Megyei Levéltára

MNL Fejér Megyei Levéltára

MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára

MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

MNL Heves Megyei Levéltára

MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára

MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltára

MNL Nógrád Megyei Levéltára

MNL Pest Megyei Levéltára

MNL Somogy Megyei Levéltára

MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára

MNL Tolna Megyei Levéltára

MNL Vas Megyei Levéltára

MNL Veszprém Megyei Levéltára

MNL Zala Megyei Levéltára

Budapest Főváros Levéltára

Győr Megyei Jogú Város Levéltára

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára

Vác Város Levéltára

Hadtörténelmi Levéltár

Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár

Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség

Győri Egyházmegyei Levéltár

Tiszántúli Református Egyházkerületi és

Kollégiumi Levéltár

Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár

